



מיומנויות התערבות ישירה עם ילדים
Skills intervention with children and adolescence

מרצה: פרופ' ליאת חממה

שעות הקורס: יום ב' 15:45 – 14:15

חדר: 203

דואר אלקטרוני: hamama@tauex.tau.ac.il

שעות קבלה: **בתיאום עם המרצה**

תיאור הקורס:

טיפול ישיר בילדים מחייב את המטפל להתאים כלים טיפוליים ייחודיים בתהליך ההתערבות אשר מבוססים על גיל הילד (כרונולוגית, רגשית, קוגניטיבית), סוג הבעיה, והמתודה הטיפולית. הקורס יתמקד בהכרת טכניקות מילוליות (ספרותרפיה) וטכניקות לא-מילוליות (ציור, משחק, קלפים), תוך הצגת תיאורי מקרים בעבודה עם ילדים. **יש צורך בניסיון קודם בעבודה עם ילדים (בהכשרה מעשית, במקום עבודה/ התנדבות).

נושאי הקורס:

- שיעור 1 : מבוא
- שיעור 2 : תהליך קבלת החלטות בטיפול בילד
- שיעור 3 : קשיים רגשיים של מטפלים בילדים
- שיעורים 4–13 : טכניקות התערבות עם ילדים (ספרותרפיה, משחק, ציור, קלפים טיפוליים)

מטלות הקורס:

1. נוכחות בשיעורים וקריאת ספרות (סימון כוכבית – קריאת חובה להעשרה).
2. עבודת סיכום – 100% מהציון הסופי (תאריך ההגשה 30/1/2023).

נוכחות בשיעורים:

- ✓ הוראת הקורס תעשה באופן פרונטלי.
- ✓ הנוכחות בשיעורים היא חובה. סטודנט.ית שיעדר/תיעדר מהקורס יותר מ-3 פעמים, תופסק השתתפותו.ה בקורס.

✓ חל איסור מוחלט על רישום לקורסים החופפים בשעות הלימוד שלהם באופן מלא או חלקי. האחריות לרישום לקורסים מוטלת על התלמיד בלבד.

הגשת עבודות באיחור:

מועד הגשת עבודות יפורסם באתר ביה"ס.
ניתן להגיש עבודה במועד אחד בלבד. חריגה מן המועד תיתכן רק באישור הועדה לענייני תלמידים. את הבקשה יש להעביר 3 שבועות לפני מועד ההגשה ובהתאם לנוהל 2.1 המפורסם בידיעון. הגשת עבודה באיחור וללא אישור הועדה תגרור הורדת 5 נקודות מציון העבודה, על כל שבוע איחור נוסף יורדו 10 נקודות מציון העבודה. אין אפשרות לתקן עבודה בקורס. סטודנט שנכשל בעבודה מסכמת בקורס נדרש ללמוד את הקורס מחדש.

ביבליוגרפיה:

כתיבה מדעית:

גרפינקל, א. (2018). איך כותבים: מדריך לכתיבה אקדמית עיונית. הוצאת ידיעות אחרונות – ספרי חמד.

American Psychological Association. (2020). *Publication Manual of the American Psychological Association: The Official Guide to APA Style*. Seventh ed. Washington, DC: American Psychological Association

כללי

- *אוקלנדר, ו. (1995). אשנב לנפש – שיח יצירתי עם ילדים. הוצאת נורד.
- *אור, א., אמיר, ד. (עורכות), (2005). בשפה אחרת – תרפיה באומנות, סיפורי טיפול. מודן.
- בניסטר, א. (2006). טיפולים יצירתיים עם ילדים שעברו טראומה, עקרונות המודל המשקם. הוצאת אח.
- *דאלי, ט. קייס, ק. שבריאן, ג'. וויר, פ. האלידי, ד. נוהל האל, ואלר, ד. (1995). תרפיה באומנות: התפתחויות חדשות תיאוריה ומעשה. הוצאת אח.
- הנדלי, ד. (2003). תרפיה באומנות עם חימר. הוצאת אח.
- ויניקוט, ד.ו. (1988). הילד, משפחתו וסביבתו. ספרית הפועלים.
- טיאנו, ש. (עורך) (2010). פסיכיאטריה של הילד והמתבגר. מהדורה שלישית. הוצאת דיונון אוניברסיטת ת"א.
- להד, מ. (2006). מציאות פנטסטית – הדרכה יצירתית בתרפיה. הוצאת נורד.
- *להד, מ., קפלינסקי, נ. (2004). ומה עוזר לך? ילדים מספרים על התמודדות. הוצאת המרכז לפיתוח משאבי התמודדות.
- פרו, א. (2012). טכניקה בטיפול בילדים. תולעת ספרים

- *רונון, ת. (1994). *ויותר מכל אהבה – האומנות והמימונות בטיפול בילדים*. רמות.
רוס, ק. (1997). *ילדים מצוירים: פעילויות והתערבויות על בסיס גישת הטיפול באומנות*.
הוצאת אח.
- Ronen, T. (2003). *Cognitive Constructivist Psychotherapy with children and adolescence*. Klawe/Plenum.

ביבליותרפיה

- אור, א., אמיר, ד. (עורכות). (2005). *בשפה אחרת: תרפיה באמנות: סיפורי טיפול*. הוצאת מודן.
- ברק, צ. (2000). *ביבליותרפיה – מכשיר טיפולי בהתמודדות עם פחד מפני החושך*. *נפש: רבעון לפסיכולוגיה, לטיפול, לטיפוח רגשי ולחינוך יצירתי*, 2, 15-25.
- *ברץ, ל., יוספי, ע. (2016). *ספרי ילדים העוסקים בלקויות ככלי מתווך בעבודתן של מורות בכיתות משלבות*. *סחי"ש: סוגיות בחינוך מיוחד ובשילוב*, 28, 113-133.
- גלמן, א. (2003). *הצגת מקרה בטיפול ביבליותרפי*. *נפש – רבעון לפסיכולוגיה, לטיפול, לטיפוח רגשי ולחינוך יצירתי*. גיליון 13-14, 54-70.
- *ווייט, מ.ת., אפסטון, ד. (1999). *אמצעים סיפוריים למטרות טיפוליות*. הוצאת ציריקובר.
- *כפרי, ע. (עורכת). (2004). *בסוד ילדים: התמודדות עם מצבי פגיעה, מצוקה וסיכון בקרב ילדים באמצעות ביבליותרפיה*. מקראה מוערת. אשלים.
- *סנדרלנד, מ. (2006). *ביבליותרפיה ככלי טיפולי בעבודה עם ילדים*. קריית ביאליק: הוצאת אח.
- עומר, ח., אלון, נ. (1997). *מעשה הסיפור הטיפולי*. הוצאת מודן.
- *צימרמן, ש. (2004). *בסוד הילדים: התמודדות עם מצבי פגיעה, מצוקה וסיכון בקרב ילדים באמצעות ביבליותרפיה*. מקראה מוערת לגן ולבית ספר יסודי. הוצאת אשלים.
- שניר, ד. (2006). *משחק הסיפורים*. הוצאת אח.
- Betzalel, N., & Shechtman, Z. (2010). Bibliotherapy treatment for children with adjustment difficulties: A comparison of affective and cognitive bibliotherapy. *Journal of Creativity in Mental Health*, 5(4), 426-439.
<https://doi.org/10.1080/15401383.2010.527816>
- DeVries, D., & Sunden, S. (2019). Bibliotherapy with children who have a sibling with a disability. *Journal of Poetry Therapy*, 32(3), 135-155.
<https://doi.org/10.1080/08893675.2019.1625147>
- *Heath, M. A., Sheen, D., Leavy, D., Young, E., & Money, K. (2005). Bibliotherapy: A resource to facilitate emotional healing and growth. *School Psychology International*, 26(5), 563–580. <https://doi.org/10.1177/0143034305060792>

- Lahad, M., Shacham, M., Ayalon, O. (2013). *The "BASIC PH" Model of Coping and Resiliency -Theory, Research and Cross-Cultural Application*. Jessica Kingsley.
- *Lucas, C. V., & Soares, L. (2013). Bibliotherapy: A tool to promote children's psychological well-being. *Journal of Poetry Therapy*, 26(3), 137-147.
<https://doi.org/10.1080/08893675.2013.823310>
- *Mendel, M. R., Harris, J., & Carson, N. (2016). Bringing bibliotherapy for children to clinical practice. *Journal of the American Academy of Child & Adolescent Psychiatry*, 55(7), 535-537.
<https://reader.elsevier.com/reader/sd/pii/S0890856716301824?token=59D51181C04442C10595F9C5B60CED889A312A5C1DB1EF0E3E3DB6721A24500B5E2300343950B0C4C90717B305DF5EBC&originRegion=eu-west-1&originCreation=20210802102858>
- *Pierce, L. M. (2015). The use of bibliotherapy with adolescents and their families. *Journal of Family Psychotherapy*, 26(4), 323-330.
<https://doi.org/10.1080/08975353.2015.1097294>
- *Regehr, L. J., Heath, M. A., Jackson, A. P., Nelson, D., & Cutrer-Párraga, E. A. (2019). Storybooks to facilitate children's communication following parental suicide: paraprofessional counselors' perceptions. *Death studies*, 1-10.
<https://doi.org/10.1080/07481187.2019.1692972>
- *Zimmerman, J.L., Beaudoin, M.N. (2002). Cats under the stars: a narrative story. *Child and Adolescent Mental Health*, 7(1), 31-40.
<https://doi.org/10.1111/1475-3588.00007>

ציור

- *אברהם, ע. (1989). הגלוי והנסתר בציורי דמויות-אנוש. הוצאת רשפים.
- בר-שדה, נ. (2013). משחק השרבוטים (squiggle game) כמחרוזת של משמעות. *שיחות*, 3, 261-242.
- *לב-ויזל, ר. (2005). ציור דמות אנוש וציור משפחה – כלי עזר לאבחון פגיעה מינית ופיזית. הוצאת אח.
- *וימר מ. (2005). ציורים מדברים – כלים ושיטות להבנת ציורי ילדים. הוצאת מנטור
- *וימר, מ. (2011). המדריך השלם לפענוח ציורי ילדים – ציורים כמצפן להבנת עולמם הרגשי של ילדים ומתבגרים.
- *מלקודי, ק.א. (2004). הבנת ציורי ילדים. הוצאת אח.

ניסימוב-נחום, ע. (2013). כל צבעי הנפש: טיפול באומנות בילדים המתנהגים בתוקפנות. מכון מופ"ת.

פוקס, י., ואפלמן, ת. (2009). צייר לי ציור. הוצאת אח.

פיין, מ. (2003). ציורי ילדים כביטוי לעולמו הפנימי של הילד המצייר. דרך אפרתה: בטאון המכללה למורות וגנות – אפרתה, 11, 117-128.

רוס, ק. (2002). ילדים מצייירים: פעילויות והתערבויות על בסיס גישת הטיפול באומנות. הוצאת אח.

רימרמן, י. (1983). אדם, משפחה וקבוצה בציורי ילדים ונוער כאמצעי הבעה ואבחנה. גומא צ'ריקובר.

*רימרמן, י. (1993). ציורי ילדים כאמצעי הבעה ואבחנה. אוצר המורה.

שפיר, ע., שוורץ, ח.א. (2002). הילד המצייר כיוצר הצגה. נפש: רבעון לפסיכולוגיה, לטיפול וטיפול רגשי, ולחינוך יצירתי. 10-14, 45-56.

שתיל, י. (2017). פענוח ציורי ילדים – מה מספר לנו הילד בציוריו? שיטת הגרפודרמה. איפאבליש הוצאה לאור.

Aaro, T. (2002). Drawing as a verbally mediated activity: A study of relationships between verbal, motor, and visuospatial skills and drawing in children.

International Journal of Behavioral Development, 26 (3), 234- 247.

doi: [10.1080/01650250143000021](https://doi.org/10.1080/01650250143000021)

Deguara, J. (2019). Young children's drawings: A methodological tool for data analysis. *Journal of Early Childhood Research*, 17(2), 157-174.

<https://doi.org/10.1177/1476718X18818203>

Dewdney, S., Dewdney, I.M., & Metcalfe, E.V. (2001). The art oriented interview as a tool in psychotherapy. *American Journal of Art Therapy*, 40 (1), 65-82.

<https://search.proquest.com/docview/199377500?accountid=14765>

Gunter, M. (2018). *Playing the unconscious: Psychoanalytic interviews with children using Winnicott's squiggle technique*. Routledge.

*Hamama, L. & Ronen, T. (2009). Children's drawings as a self-report measurement. *Child & Family Social Work*, 14 (1), 90-102.

<https://doi.org/10.1111/j.1365-2206.2008.00585.x>

*Hamama, L., & Alshech, M. (2018). Children with Epilepsy: Assessing state anxiety through drawings and a self-report questionnaire. *Arts & Health*, 1-15.

<https://doi.org/10.1080/17533015.2018.1534250>

*Katz, C., Klages, A.L., & Hamama, L. (2018). Forensic interviews with children: Exploring the richness of children's drawing and the richness of their testimony.

- Children and Youth Services Review*, 94, 557-562.
<https://doi.org/10.1016/j.chilyouth.2018.08.034>
- Machover, K. (1953). Human figure drawings of children. *Journal of Projective Techniques*, 17(1), 85-91. <https://doi.org/10.1080/08853126.1953.10380466>
- Moon, C.H. (2010) (Ed.). *Materials and media in art therapy: Critical understandings of diverse artistic vocabularies* (Ch. – 1). Routledge.
- Orr, P. P. (2007). Art therapy with children after a disaster: A content analysis. *The Arts in Psychotherapy*, 34(4), 350-361. <https://doi.org/10.1016/j.aip.2007.07.002>
- Skybo, T., Ryan-Wenger, N., & Su, Y. H. (2007). Human figure drawings as a measure of children's emotional status: Critical review for practice. *Journal of Pediatric Nursing*, 22(1), 15-28.
<https://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S0882596306002624>
- *Steinhardt, L. (2006). The eight frame colored squiggle technique. *Art Therapy*, 23(3), 112-118. <https://doi.org/10.1080/07421656.2006.10129626>
- Yedidia, T. & Itzhaky, H. (2004). A drawing technique for diagnosis and therapy of adolescents suffering traumatic stress and loss related to terrorism. In Boid, N. (Ed). *Mass Trauma and Violence Helping Families and Children Cope* (pp. 283-303). Guilford Press.
- Ziegler, R. G. (1976). Winnicott's squiggle game: Its diagnostic and therapeutic usefulness. *Art Psychotherapy*, 3, 177-185.
<https://www.sciencedirect.com/science/article/pii/0090909276900235>

משחק

- בלום, ר. (2006). המדריך לתרפיה באמצעות משחק על פי הגשטלט. הוצאת אח.
 גולדשטיין, (עורך). (2004). צעצועים, משחק והתפתחות הילד. הוצאת אח.
 *וינקוט, ד. ו. (1996). משחק ומציאות. הוצאת עם עובד.
 לין, ר. (2000). יצירת גל משותף בעת הטיפול במשחק. נפש, 3, 52-48.
 מקמהון, ל. (1996). תרפיה במשחק: תיאוריה ודרכי עבודה. הוצאת אח.
 סגל, ח. (1998). מלאני קליין. עם עובד.
 *סער, נ., בר, מ., וגוטהלף, ד. (2017). בזכות הרמאות – התבוננות ברמאות במשחקים בעלי חוקים מובנים אצל ילדים וחשיבותה בטיפול. שיחות, לא, 217-211.
 קטנאך, א. (2005). תרפיה במשחק עם ילדים שעברו התעללות. הוצאת אח.

*שתיל, ג. (1996). *גאם-תראפי: אומנות הלחימה בקשיים בעולם הילד*. הוצאת רמות אוניברסיטת ת"א.

- *Axline, V.M. (1969). *Play therapy*. Ballantine Books.
- *Bratton, S., Ray, D., Rhine, T., & Jones, L. (2005). The efficacy of play therapy with children: A meta-analytic review of the outcome research. *Professional Psychology: Research and Practice*, 36(4), 375-390.
<https://psycnet.apa.org/fulltext/2005-09654-006.pdf>
- Gardner, B. J. (2015). Play therapy with adolescents. In D. A. Crenshaw & A. L. Stewart (Eds.), *Play therapy: A comprehensive guide to theory and practice* (pp. 439 – 451). Guilford Press
- *Hartwig, E. K. (2014). Puppets in the playroom: Utilizing puppets and child-centered facilitative skills as a metaphor for healing. *International Journal of Play Therapy*, 23(4), 204–216. <https://doi.org/10.1037/a0038054>
- *LeBlanc, M., & Ritchie, M. (2001). A meta-analysis of play therapy outcomes. *Counseling Psychology Quarterly*, 14(2), 149–163.
<https://doi.org/10.1080/09515070110059142>
- Locatelli, M. G. (2020). Play therapy treatment of pediatric medical trauma: A retrospective case study of a preschool child. *International Journal of Play Therapy*, 29(1), 33-42. <https://doi.org/10.1037/pla0000109>
- *Oren, A. (2008). The use of board games in child psychotherapy. *Journal of Child Psychotherapy*, 34(3), 364-383. <https://doi.org/10.1080/00754170802472893>
- Schafer, C.E., & Reid, S.E. (2001). *Game play*. New York: John Willey & Sons, Inc.
- *Swank, J.M. (2008). The use of games: A therapeutic tool with children and families. *International Journal of Play Therapy*, 17(2), 154-167.
<https://doi.org/10.1037/1555-6824.17.2.154>

מטאפורה

ותד- ח'ורי, ק. (2011). האמנם בשפה אחרת? שימוש במטאפורות ודמיון מודרך בהדרכה הפדגוגית. במעגלי חינוך: מחקר, עיון ויצירה, 1, 42-26.

<https://www.dyellin.ac.il/sites/default/files/journals/journaleducation/edition1/3-keti.pdf>

רבינוביץ, מ. קסן, ל. (1995). כדור דינאמי במשחק של מראות – המטאפורה בטיפול. *שיחות*, כרך י (1), 28-20.

*מגד, א. (2001). *פיות ומכשפות: סיפורים מטפוריים בטיפול בילד בסיכון*. הוצאת

*Kopp, R.R. (1995). *Metaphor therapy: using client-generated metaphors in psychotherapy*. Brunner/ Mazel.

Friedberg, R. D., & Wilt, L. H. (2010). Metaphors and stories in cognitive behavioral therapy with children. *Journal of Rational-Emotive & Cognitive-Behavior Therapy*, 28(2), 100-113.

<https://link.springer.com/content/pdf/10.1007/s10942-009-0103-3.pdf>

דמיון

*פלאמר, ד. (2003). דמיון מודרך עם ילדים – פעילות אינטראקטיבית. חיפה: הוצאת אח.

*צור, ע. (2003). להיות פרפר- כוחו המרפא של הדמיון. מודן.

Ronen, T. (2011). The positive power of imagery: Harnessing client's motivation in CBT and related therapies. Chicester: Wiley/Blackwell.

Tsitsi, T., Charalambous, A., Papastavrou, E., & Raftopoulos, V. (2017).

Effectiveness of a relaxation intervention (progressive muscle relaxation and guided imagery techniques) to reduce anxiety and improve mood of parents of hospitalized children with malignancies: A randomized controlled trial in Republic of Cyprus and Greece. *European Journal of Oncology Nursing*, 26, 9-18. <https://doi.org/10.1016/j.ejon.2016.10.007>

קלפים

*אילון, ע., וסיסו-אילון, ב. (2006). מעבר למילים – קלפי סיפור מטאפוריים (קס"מ) ככלי

טיפולי. פסיכואקטואליה, אפריל 34-39.

*קירשקה, ו. (1997). סוד הקלפים המספרים. הוצאת נורד.

שמולביץ, א. (2007). נגיעת קלף- מדריך יצירתי לקלפים טיפוליים. הוצאת עולם הקלפים.

Ayalon, O. (2003). Cope cards for trauma and healing. *Community Stress Prevention*, 5, 82–93. <https://www.icspc.org/wp-content/uploads/articles/Community-Stress-Prevention-Volume-5.pdf#page=96>

Karnieli-Miller, O., Nissim, G., & Goldberg, M. (2017). "It's in the Cards": The contribution of illustrated metaphor cards to exploring values within narratives. *Qualitative Health Research*, 27(1), 138-151.

<https://doi.org/10.1177/1049732315609897>

Popova, G., Miloradova, N. (2014). Psychological mechanisms of the use of metaphoric associative cards in individual counseling. Retrieved from: <http://www.oh-cards-institute.org/wp-content/uploads/2014/07/Popova-and-Miloradova-Psychological-Mechanisms.pdf>

קולאז'

Diggs, L.A., Lubas, M. & De Leo, G. (2014). Use of technology and software applications for therapeutic collage making. *International Journal of Art Therapy*. 20 (1), 2-13. <https://www.tandfonline.com/doi/full/10.1080/17454832.2014.961493>

*Perkins, S.N., & Dolbin – MacNab, M. (2008). The Toolbox: Using a collage to access client strengths. In C. Ford Sori & L. L. Hecker (Eds.). *The Therapists Notebook* (pp. 187-195). Taylor & Francis Group.

*Yerushalmi, H., & Yedidia, T. (1997). The family album. *The American Journal of Family Therapy*, 25, 261-269. <https://doi.org/10.1080/01926189708251071>

*Yuriko, T. (2002). Supporting by a nurse teacher in school infirmary using collage-therapy. *Psychiatry & Clinical Neuroscience*, 56, 371-379. <https://doi.org/10.1046/j.1440-1819.2002.01025.x>

*Wang, G., Kim, Y., & Oh, Y. (2019). A case study on the collage art therapy for immigrant youths. *Education and Information Technologies*, 24(2), 1115-1129. <https://doi.org/10.1007/s10639-018-9819-y>

ארגז חול

*ר׳ייס-מינוחין, ג. (1993). משחק בחול ע"פ תורת יונג. הוצאת אח.

שטיינהרדט, ל. (2004). בין כוכבי שמיים לחול הים – דימויים בטיפול באומנות ובמשחק בחול. הוצאת שער ים.

Dale, A.M., & Wanger, W.G. (2003). Sand play: an investigation into child's meaning system via the self-confrontation method for children. *Journal of Constructivist Psychology*, 16, 17-36. <https://doi.org/10.1080/10720530390117849>

Grubbs, G.A. (1994). An abused child's use of sand play in healing process. *Clinical Social Work Journal*, 22(2), 1993-209. <https://link.springer.com/content/pdf/10.1007/BF02190474.pdf>

Pearson, M., & Wilson, H. (2019). Sand play Therapy: A safe, creative space for trauma recovery. *Australian Counselling Research Journal*, 13(1), 20-24.

<http://www.acrjournal.com.au/resources/assets/journals/Volume-13-Issue-1-2019/Manuscript4%20-%20Sandplay%20Therapy.pdf>

Roesler, C. (2019). Sandplay therapy: An overview of theory, applications and evidence base. *The Arts in Psychotherapy*, 64, 84-94.

<https://doi.org/10.1016/j.aip.2019.04.001>